

Problematika preiskovanja kaznivih dejanj povezanih z umetninami¹

Bojan Dobovšek

Značilnost kaznivih dejanj zoper umetnine, ki spadajo med najbolj prefinjene oblike kriminalitete, je velika vrednost ukradenih predmetov in veliki zaslužki. Ravno zaradi tega, kot tudi zato, da se denar, pridobljen s prodajo ukradenih umetnin, lahko uporabi za druge nezakonite posle, se je z izvrševanjem teh kaznivih dejanj pričel ukvarjati organiziran kriminal. Zaradi posebnosti kaznivih dejanj zoper umetnine je pri preiskovanju in odkrivanju le-teh potrebno sodelovanje različnih institucij tako na državni kot tudi mednarodni ravni. Avtor v delu analizira kazniva dejanja, povezana z umetninami, »žrtve« teh kaznivih dejanj, način dela tatov, tihotapljenje, ponarejanje, vandalizem, goljufije v zvezi z umetninami, motivi storilcev in indici za kazniva dejanja zoper umetnine. Odkrivanje in preiskovanje tovrstne kriminalitete je težavno in dolgotrajno in zahteva visoko usposobljene ljudi ter veliko vztrajnosti. Pri tem preiskovalcem nudijo pomoč ljudje iz različnih strokovnih področij. V delu je poudarjeno delo preiskovalcev, ki obsega več nalog, in sicer: odkrivanje kaznivih dejanj, njihovo analiziranje in reševanje; izgradnja podatkovne baze o izgubljenih, ukradenih, ponarejenih, namerno poškodovanih in drugih umetninah, izgradnja fotografske podatkovne baze; organiziranje mreže za dotok informacij iz umetniške skupnosti; poznavanje umetniškega trga; preventivna vloga, obveščanje javnosti, umetnostnih strokovnjakov. Ker organizirana kriminaliteta ne pozna meja, je potrebno za uspešno preiskovanje tudi dobro mednarodno sodelovanje. Posamezne države najpogosteje sodelujejo z različnimi mednarodnimi institucijami, kot so Interpol, Europol, ARCA², UNESCO, ICOM, UNIDROIT.

Ključne besede: kulturna dediščina, umetnine, kazniva dejanja v zvezi z umetninami, preiskovanje kaznivih dejanj v zvezi z umetninami.

UVOD

Kazniva dejanja, kjer so predmet umetnine, pa naj gre pri tem za tatvine, rope, poškodovanje, uničevanje, tihotapljenje, ponarejanje in druge oblike, niso nič novega v zgodovini človeštva. Z odkrivanjem novih dežel so ljudje že od nekdaj kradli, uničevali in ponarejali umetniške predmete, od katerih je vsak izpovedoval duh nekega naroda. Trend teh kaznivih dejanj pa se tudi v današnjem času ni umiril, v svetovnem merilu se ne moremo pohvaliti z razumevanjem do kulturne dediščine. Število kaznivih dejanj iz tega področja pa sploh ne preseneča, če samo pomislimo, in lahko tudi večkrat zasledimo, s kakšnimi vsotami imajo opravka na dražbah, preprodajah in podobno. Posamezni umetniški predmeti pri tem dosežejo zneske preko 50 milijonov dolarjev. Kaj pa je pravzaprav umetnina? V prvotnem – tudi etimološkem³ – smislu je umetnina prav tak izdelek človeških rok kakor sleherni drug izdelek, ki spada v področje materialne kulture. Razlika je v bistvu ta, da je v tem primeru smisel izoblikovanega predmeta obsežen v njegovi uporabni smotrnosti, da pa je v umetnini ta smotrnost spojena s prvinami, ki za to smotrnost niso neogibno potrebne, četudi prav one opredeljujejo njen umetnostni značaj. Ta primer, neizmerno preprost, v katerem je uporabna smotrnost tudi v umetnini ohranjena, je vendarle samo mejni pojav, ki veže svet umetnosti neposredno s svetom splošne materialne kulture. Uporabno izoblikovanje umetnine je namreč lahko tudi samo navidezno ter je tedaj samo eden izmed številnih elementov v strukturi vse umetnine; celo več: sleherna takšna zveza z oblikami splošne materialne kulture je lahko iz umetnine popolnoma izločena, tako da je na ta način umetnina neodvisna od vseh bistvenih kakor tudi samo navideznih zvez s predmeti materialne kulture. Tako npr. koča prvotnega človeka, topor, miza, plug in drugi podobni predmeti sami ob sebi prav gotovo niso nobene umetnine, lahko pa postanejo, ne da bi s tem izgubili svoj načelni uporabni značaj. Seveda pa je lahko tudi drugače; kajti dani predmet sicer lahko ohrani zunanjo obliko uporabnega predmeta, v resnici pa je edinole dekorativen, kakor npr. pogostokrat velika kitajska vaza s steno, tanka ko jajčna lupina, ki ne bi mogla zdržati pritiska nobene tekočine (Mole, 1941).

Zato pa obstaja druga zveza oziroma poteza, ki je skupna sploh vsem človeškim izdelkom. Saj to niso samo izdelki rok, marveč predvsem človeškega duha; zato je ne samo njihova notranja struktura, ampak tudi zunanje izoblikovanje, ki sta oba izsledki tvornega procesa, že po svoji naravi odsev psihičnih lastnosti njihovih ustvariteljev. V uporabnih predmetih se ta psihika izraža edinole v samem njihovem izumu ter v konstruktivni logiki, ki služi njihovi

¹Pripravek je nastal pri usmerjanju diplomskega dela Matije Beznika, Preiskovanje kaznivih dejanj povezanih z umetninami, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, 2006.

² Association for Research into Crimes against Art.

³ besedotvornem

uporabnosti, medtem ko jo umetnina vsebuje v veliko večji meri, saj je prav kot umetnina vsa njena emanacija⁴ in izraz. Sicer obstajajo tudi v tem pogledu posredne stopinje, ki vodijo od predmetov materialne kulture do umetnin. Najboljši dokaz za to so pravilne oblike predmetov, ki se ne vežejo samo z njihovo smotrnostjo, temveč vzbujajo tudi estetsko ugodje (Mole, 1941).

Da tehnika in material že sama po sebi vnaprej določata formalno oblikovanje, je pa vendarle samo videz; kajti lastnosti materiala in tehnike nikakor še ne ustvarjajo umetnine, vnašajo pa v njeno celoto vendarle neke načelne elemente, katerih upoštevanje, obvladanje in uporaba v veliki meri sodelujejo pri postanku njenega značaja in izraza. Toda umetnina postane delo šele tedaj, ko sta prav tako material kakor tudi tehnika oba nerazdruženo prepojena z izrazom, ki je istočasno tudi čista kontemplacija⁵, prenehata pa obstajati v neločljivi izrazni celoti kot samostojna materialna in tehnična dela. Izraz umetnine je vseskozi duhoven element. Ker pa je v vsakem primeru posebej izid individualnega duševnega tvornega procesa, imamo tu opraviti z nadaljnjo načelno razliko med umetnino in materialnim uporabnim predmetom. Medtem ko namreč uporabni predmet nima osebnega izraza in ga je mogoče neskončno ponavljati, je umetnina samo enkratna in ne more biti nikjer in nikoli ponavljana v tvornem pomenu besede (mehanične reprodukcije pri tem seveda ne jemljemo v poštev) (Mole, 1941).

VRSTE KAZNIVIH DEJANJ, POVEZANIH Z UMETNINAMI

Po svetu se pojavlja vedno več kaznivih dejanj, ki so povezana z umetninami oziroma s kulturno dediščino. To niso le tatvine, ki jih beležijo le policijske evidence, ampak tudi prefinjene oblike, kot so goljufije s ponaredki in ponarejanje umetnin, tihotapljenje umetnin, namerno poškodovanje umetnin, uničenje umetnin kot posledica vojne, malomarno ravnanje in nelegalna trgovina.

Tatvine umetnin

Tatvina spada med klasična kazniva dejanja, katerih je pri nas in v svetu največ. Gre za kaznivo dejanje, pri katerem storilec vzame neko premično stvar z namenom, da si jo prilasti. To je tudi osnovno kaznivo dejanje, s katerim se na nezakonit način pridobivajo predmeti kulturne dediščine. Tatvina umetnin je najpogostejša oblika kaznivega dejanja zoper umetnine. Njeno rast lahko postavimo ob bok naraščanju raznih oblik organiziranega kriminala, predvsem terorizma in trgovine s prepovedanimi drogami. Pri nas je ta oblika kriminalitete postala še bolj zanimiva z nastankom novih držav v vzhodni Evropi, razpadom Sovjetske zveze, z vojno v bivši Jugoslaviji, Iraku, Afganistanu in spopadih na Bližnjem vzhodu. Ta naštetja območja so predvsem izvoznice ukradenih umetniških predmetov, ciljne države pa so predvsem države z veliko kupno močjo in trdo valuto (Kursar Trček, 2002).

Povpraševanje na trgu z umetninami narekujejo modne zapovedi, prav tako kot na drugih trgih. V nekem obdobju se je povečalo povpraševanje po afriški keramiki, v drugem po impresionistih, spet v drugem pa po izdelkih iz srebra. Spremljanje teh modnih trendov je izredno pomembno, saj nanje vplivajo trgovci z umetninami sami z dobro načrtovano propagando oz. ustvarjajo umetno povpraševanje. Tržišče tako naenkrat preplavijo najrazličnejši katalogi z določenimi eksponati. Koliko je izvirkov in koliko je kopij, ponaredkov in drugih različic, ne ve nihče. Za ukradene umetnine je značilno, da za nekaj časa poniknejo ter se čez določen čas spet pojavijo na trgu. Del umetnin ponikne celo za daljše obdobje, nekatera za celo desetletje, nekatera pa tudi za 50 in več let. Velika verjetnost je, da se te umetnine potem pojavijo čisto na drugem koncu sveta. Sama informacija o prodajah umetnin se med umetniško skupnostjo lahko pojavi že nekaj mesecev prej. Takšna najava o prodaji lahko sproži vrsto špekulacij, zato je pomembno tudi, kje se bo ta umetnina prodala. Na to, kje in kdaj se bo določena umetnina pojavila na trgu, vpliva predvsem njena vrednost oz. dragocenost. To pomeni, bolj kot je umetnina dragocena, kasneje se bo pojavila na trgu (Trampuš, 1996).

Pri najbolj prefinjenih oblikah tatvin umetnin je sama tatvina že vnaprej pripravljena in izvedena, in sicer ko je že našla svojega kupca. Pri takih tatvinah je umetnina točno določena, poznani so podatki, kje se nahaja, kako je varovana ter kakšno je njeno poreklo. Pri tem gre dejansko za organizirano obliko kriminalitete, kjer deluje organizirana mreža sodelavcev. Ta veriga vnaprej pripravi lažne certifikate, podatke o lastništvu in vso ostalo spremljajočo dokumentacijo. Tarče takšnih organiziranih združb pa so predvsem občasne razstave, galerije, muzeji, cerkve ipd. Najpogostejše tarče so zlasti mesta, ki so slabo varovana, to so pa predvsem razne cerkve, kapelice, grobišča, predmeti s potopljenih ladij (amfore) ter tudi slabo varovane zasebne zbirke. Posebno mamljiv je predvsem tisti del zbirke v muzejih, galerijah in drugod, ki je slabše popisan, ohranjen, nepravilno hranjen ter zaradi tega veliko bolj primeren za kakršno koli obliko nezakonitega ravnanja z njim (Petrič, 2002).

Znani so primeri v svetu, ko kriminalne združbe uprizarjajo prave roparske pohode na umetnine. To je posebej značilno za težko dostopna območja, kjer so predvsem ostanki starih civilizacij (Južna Amerika, Afrika, Azija). Zlasti je to izrazito v državah z revnim in neosveščenim prebivalstvom ter tudi skorumpirano oblastjo. V takšnih primerih je ponavadi večina umetnin uničenih. Tako se zgodi, da je velikokrat najdragocenejši del uničen zaradi nepoznavanja ali pa povsem nevede, ukraden pa le najznamenitejši del. Podobno je pri krajah zbirk, kjer storilci najdragocenejšo umetnino spregledajo, ukradejo pa najznamenitejšo, ostale pa uničijo ali poškodujejo, ker je tatvina pripravljena vnaprej, storilce pa zanima le določena umetnina (ropanje svetišč, grobnic, arheoloških najdišč) (Petrič, 2002).

⁴ izžarevanje

⁵ premišljevanje

Tihotapljenje umetnin

Pri tihotapljenju umetniških predmetov gre za prenos umetnin preko državne meje, ne da bi bil za to izveden carinski nadzorni ukrep. Državne meje torej omejujejo mednarodni trg z umetninami. Razni trgovci z umetninami, zbiralci, ponarejevalci in tudi tihotapci pri tem dobro poznajo fonde galerij, muzejev, cerkva, samostanov doma in v tujini ter tudi zbirke raznih bogatih zbirateljev. Pri tem so tudi dobro obveščeni, kje se te dragocenosti nahajajo in kako so varovane. Zelo dobro so tudi seznanjeni, kje se določen tip umetnine najbolje prodaja.

Pri tihotapljenju velikokrat delujejo zelo dobro organizirane skupine, ki pa jim niso tuje tudi druge oblike kriminalitete. Zelo dobro so seznanjeni in poznajo veliko načinov, kako se izogniti nadzoru. Umetnino pri prehodu državne meje ponavadi enostavno skrijejo. Temu primerno se morajo tudi pripraviti. Zaradi tega se s tihotapljenjem ukvarjajo dobro organizirane skupine ljudi, med katerimi najdemo tatove, ki umetnino ukradejo, ponarejevalce, ki priskrbijo ustrezne ponarejene ali prenašane dokumente za umetnino, restavratorje, ki poskrbijo za morebitno »maskiranje«⁶ umetnine, ki se ponavadi izvede v dobro opremljenih restavratorskih delavnicah, prevoznike, ki opravijo prevoz, in na koncu tudi sposobnega trgovca, ki umetnino na trgu proda (Kursar Trček, 2002).

Pri tihotapstvu se največkrat poslužujejo maskiranja umetnine, da je njen videz čim bolj podoben navadnemu, malo vrednemu predmetu (spominku). Več kot je umetnina vredna, boljše mora biti maskiranje. V primeru večjih umetnin pa umetnino tudi razstavijo na več manjših kosov in jo preko meje prepeljejo ob različnem času in na različnih krajih. S tem se zmanjša verjetnost, da bo umetnina odkrita s strani carinskega organa ali policije.

V Evropi poznamo kar nekaj kanalov za tihotapljenje umetnin. Morda je najbolj znan kanal, ki poteka iz Rusije preko Varšave na Poljskem in naprej v zahodno Evropo, kjer se umetnine prodajajo na različnih trgih. Po tej poti ruska mafija prethotapi ogromno umetnin, ukradenih v različnih delih Rusije. Gre za tihotapljenje ikon in drugih predmetov ruske kulturne dediščine. Umetnine prevažajo preko državne meje s tovornimi vozili ali z vlaki. Umetnine so ponavadi maskirane zaradi čim manjše možnosti odkritja s strani carinskih in policijskih organov na meji. Posel je dobro organiziran in utečen, vodijo pa ga iz Moskve ali Sankt Peterburga s podružnicami v Berlinu ali v mestih bivše Vzhodne Nemčije. Organizirane skupine imajo sodelavce razporedene po celi Evropi (Freemantle, 1996).

Drugi znani kanal za tihotapljenje umetnin iz Rusije poteka preko Budimpešte na Madžarskem, vendar pa to ni samo kanal za tihotapljenje ukradenih umetnin iz Rusije v zahodnoevropske države, ampak so za zahodno tržišče zanimive tudi madžarske umetnine. Vsako leto ukradejo veliko predmetov madžarske kulturne dediščine z namenom prodaje na zahodnih trgih. Značilno je, da organizirane skupine tatov velikokrat prihajajo iz zahoda (Freemantle, 1996).

Namerno poškodovanje umetnin

Izraz vandalizem danes pomeni nesmiselno uničenje ali poškodovanje materialnega objekta, pustošenje in uničevanje česa koristnega, lepega, zlasti kulturnih vrednot. Pojem vandal pa je sinonim za kulturi sovražnega človeka. Razlogi za uničenje ali poškodovanje neke umetnine pa so največkrat povezani z izrazito samopodobo (Kursar Trček, 2002).

Poškodovanje ali uničenje neke umetnine je lahko posledica:

- objestnosti;
- religioznih vzrokov (verska nestrpnost);
- političnih vzrokov (poškodovanje umetnih, režimskih politikov, umetnin, ki so nastale v obdobju določene politične oblasti);
- socialnega protesta (storilec oz. napadalec vidi umetnino kot privilegij višjih slojev);
- anarhizma (neprižnavanje zakonov, oblasti in avtoritet);
- mentalnih motenj napadalca;
- grafita kot vandalizma (veliko grafitov se že obravnava kot način umetniškega izražanja, vendar pa je odvisno, kje so izraženi, ker morajo ponavadi lastniki samo poravnati stroške čiščenja pročelij hiš, cerkva, podhodov);
- neokusne umetniške svobode;
- žaljive uporabe umetniškega dela (način uporabe reproducirane umetnine);
- tatvine ali ropa (storilci umetnino npr. slike izrežejo iz okvirja ter naredijo zvitek, ki je manj opazen za odstranitev iz galerije, muzeja ali cerkve, kjer se velikokrat poškoduje ali uniči celotna umetnina).

Pri poškodovanju ali uničenju se napadalci poslužujejo zelo različnih sredstev od pisal, barv, šmink, zažiganja, streljanja z orožjem, nožev, britvic, različnih kislin ter tudi s terorističnimi napadi. O napadu na umetnino lahko govorimo tudi, ko si napadalci izberejo lažjo obliko vandalizma, kot je pljuvanje, lepljenje žvečilnih gumijev itd. Največje razsežnosti vandalizma je zgodovina zabeležila na vojnih območjih, kjer se je uničevalo vse, kar je bilo moč odnesti. Iz primera, ko so leta 455 Vandali vdrli v Rim in uničili večino kulturnih spomenikov, tudi izvira ime vandalizem. V naši bližini imamo v bližnji preteklosti tudi primere takega pustošenja na območju nekdanje Jugoslavije.

⁶ Umetnini se nadene videz navadnega suvenirja-spominka, ki ga je možno kupiti za majhen denar v drugorazrednih starinarnah ali na tržnicah (Kursar Trček, 2002).

⁷ Vzhodno germansko pleme, ki je izviralno iz ozemlja današnje Poljske - Leksikon Cankarjeve založbe, Tretja izdaja (1994).

Znan pa je tudi primer v Afganistanu, ko so Talibani uničevali kulturne spomenike in še bi lahko naštevali, saj je teh primerov po vsem svetu veliko (Kursar Trček, 2002; Avsec, 1991).

Ponarejanje umetniških del in razkrivanje ponaredkov

Z zgodovino človeškega umetniškega ustvarjanja je nastajala tudi zgodovina ponarejanja. Skozi to zgodovino so nastajali številni ponaredki, še nastajajo, veliko pa je še neodkritih. Tudi na tem področju veljajo tržne zakonitosti. S tem, ko je neka umetnina zelo iskana, je tudi po njej večje povpraševanje, cena se ji dviga, s tem pa tudi verjetnost, da se bodo pojavili ponaredki. Ponarejanje umetnin je staro kot izdelovanje samo, saj so se ponaredki pojavili hkrati z originali. Zlata doba ponaredkov se začne v drugem četrtletju 19. stoletja in traja vse do današnjih dni (Landesman, 2001). Za ponaredek velja delo, ki se želi z nekim določenim umetniškim delom istovetiti po slogu, temi, formi, tehniki, materialih in vseh značilnostih določene dobe (Kursar Trček, 2002). Ponarejevalcem je pomemben le zaslužek, ki mora biti čim večji, pri tem pa ni pomembno, kateri ponaredek je potrebno izdelati. Lotijo se ponarejanja slik, kipov, pohištva ter ostalih vrednih predmetov.

Ponaredke pa vsekakor ne smemo enačiti s kopijami. Kopija je le nadomestek izvirnega oz. originalnega dela – umetnine, ki pa je nastala iz določenega razloga, pri tem pa ni nujno, da je v ozadju prevara. S kopiranjem se ponavadi ne želi ustvarjati neupravičenega dobička, medtem ko pa se ponaredek ponavadi proda za vrtoglave zneske, ki so včasih enaki izvirniku. Kopije so skozi stoletja nastajale v delavnicah znanih mojstrov, ki so kopirali motive in tehnike velikih mojstrov ter tako razvijali svoj lastni stil. Takšne kopije so dobile častna mesta tudi v muzejih, cerkvah ter predvsem v zasebnih zbirkah. Kopije se uporabljajo še danes in sicer z namenom, da hočemo originalno umetnino zaščititi, zato jo nadomestimo s kopijo (Downing, 2003).

S širitvijo zasebnih zbirk pa se je povečalo tudi povpraševanje po umetninah na trgu, vzporedno s tem pa tudi število ponaredkov na trgu. Ko so pričeli muzeji svoje eksponate skrbno popisovati, so ponarejevalcem zelo otežili delo. Ker so pa nekateri ponarejevalci postali tako zelo spretni, njihovo pomoč pri odkrivanju uporablja celo uradna stroka. Ti izdelki so tako vrhunske kvalitete, da se tudi umetniški stroki na podlagi skrbno izdelanih ekspertiz ne uspe otresti dvomov, ali gre za original ali ponaredek. Takšni ponaredki, kot smo že omenili, dosegajo na trgu vrtoglave zneske, ki se gibljejo tudi do več milijonov evrov. Nekateri umetnostni zgodovinarji trdijo, da popolnega ponaredka ni, vendar je s to ugotovitvijo navzkriž podatek, da na svetovnem trgu umetnin kroži okrog 50 % del, ki so ponarejena (Kursar Trček, 2002).

Pri preiskovanju oziroma razkrivanju ponaredkov si strokovnjaki pomagajo z različnimi kemičnimi sredstvi, rentgenskimi žarki, infra žarki, z različnimi postopki čiščenja umetniških del, katalogi prodajnih razstav, avkcijskih⁸ hiš, galerij in muzejev. Ko se ugotavlja, ali gre za izvirnik ali ponaredek, je potrebno ugotoviti kemični izvor pigmentov, njihovo obstojnost, nanos barve, premaz, umetno narejene razpoke na slikah ali prelome na kipih, podlage, verodostojnost podpisa in še marsikaj. Novejši pigmenti so slabše obstojni kot starejši, prav tako pa tudi novejši načini slikanja poznajo debelejšo nanose barve kot starejši. Poslužujejo pa se tudi izsledkov drugih znanstvenih ved, kot so arheologija, heraldika⁹, epigramatika¹⁰, dendrokronologija¹¹, veda o materialih, paleografija¹², sfragistika¹³, kronologija¹⁴, hermenevtika¹⁵ in drugih. Pri odkrivanju ponaredkov je zelo dobrodošla tudi različna dokumentacija o predmetu, ki naj bi bil ponarejen, ker pa gre pri tem ponavadi za zelo stare predmete oziroma umetnine, dokumentacije sploh ni ali pa je zelo pomanjkljiva. Z namenom odkrivanja ponaredkov na trgu so začeli muzealci razvijati standarde za opis umetnin v svojih zbirkah ter skrbno popisovati svoje eksponate (Kursar Trček, 2002).

Uničenje umetnin kot posledica vojne

Vsi kulturni spomeniki imajo po haški konvenciji v primeru vojnih napadov in oboroženih spopadov imuniteto. Vendar pa, kot nam je iz zgodovine že znano, vojaški vodje in različne vojaške strani te konvencije ne spoštujejo. Brez vsakršnih etičnih in moralnih zadržkov jih vodi le želja po uničevanju. Tako z zavzemanjem ozemlja poteka tudi tako imenovano kulturno čiščenje. V takšnem kulturnem čiščenju se plenijo in ropajo muzeji, galerije, cerkve, knjižnice, zasebne zbirke in druga mesta. Predmete, ki jih pa ni mogoče vzeti s seboj, pa enostavno uničijo. Izraziti primeri takšnega ropanja, pljenja in uničevanja so spopadi v bivši Jugoslaviji. Izstopajoč primer, ki je bil tudi fotografsko in video dokumentiran je uničenje zelo znanega zgodovinskega mostu v Mostarju (Kaiser, 2001). V zadnjem času pa smo priča uničevanju kulturnih spomenikov na Bližnjem vzhodu (Irak, Jeruzalem, Libanon).

Naropane umetnine se velikokrat unovčijo za drugo blago – orožje. Torej naropane umetnine ne morejo biti predmet vojne odškodnine (Kursar Trček, 2002).

⁸ Prodajna, dražbena hiša - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

⁹ Nauk o grbih - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

¹⁰ Veda o preučevanju zabavljivih pesniških napisov, kratkih duhovitih pesmih - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

¹¹ Določanje starosti drevesa s štetjem drevesnih kolobarjev - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

¹² Veda o starih pisavah - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

¹³ Nauk o žigih in pečatih na starih listinah, žigoslovje - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

¹⁴ Časovni red - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

¹⁵ Nauk o razlaganju tekstov - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

Malomarno ravnanje z umetninami

Za malomarno ravnanje z umetninami lahko obravnavamo različne posege v umetnino, kot so neprimerna ali žaljiva uporaba (neprimerno razstavljanje), umikanje starega novemu (pri arheoloških spomenikih, freskah), slabo vzdrževanje in nevdrževanje, opuščanje predpisov in nestrokovno restavriranje. Žaljiv poseg v umetnino je lahko tudi odstranitev določenih elementov, dodajanje določenih elementov in zamenjava z drugimi, kar lahko popolnoma spremeni učinek umetnine. Pogosto je tudi neetično manipuliranje s sakralnimi predmeti in s tem tudi z ljudmi, npr. prikazovanje svetnikov, pojavljanje krvavih madežev, potenja, solz na svetniških kipih (Kursar Trček, 2002).

Goljufije in nelegalna trgovina

To področje obravnavata 159. člen Kazenskega zakonika Republike Slovenije (v nadaljevanju KZ RS) in 217. člen KZ RS (goljufija). Pri tem gre predvsem za goljufije ter nelegalno trgovino s kopijami in ponaredki del priznanih slovenskih in tujih mojstrov. Goljufi se zanašajo predvsem na to, da na trgu z umetninami vlada neko prestižno vzdušje in ljudje mislijo, da bi bilo nedostojno dvomiti v poštenost zbirateljev, galeristov in drugih. Koliko je na trgu ponarejenih in nelegalno pridobljenih umetnin, ne ve nihče, poznavalci pa menijo, da polovica.

Za preprečevanje goljufij in nelegalne trgovine je pomembno izogibati se »sivemu trgu«, posebno pozornost pa je potrebno posvečati dokumentaciji (certifikati, računi, uvozno-izvozna dovoljenja), ki spremlja delo in navaja njegovo vrednost, način prodaje, ceni, oznakam na umetninah (na hrbtani strani platna ali okvirja so pogoste različne oznake, ki razkrivajo poreklo umetnine), posegom na umetninah (z namenom zavajanja glede starosti, restavrirane umetnine morajo imeti popis opravljenih del), včasih pa si je potrebno pridobiti tudi mnenje pravega strokovnjaka ali še živečega avtorja umetnine (Flescher, 2004/2005).

STORILCI KAZNIVIH DEJANJ ZOPER UMETNINE

Kot pri drugih oblikah klasičnih kaznivih dejanj se tudi na tem področju storilci kaznivih dejanj med seboj razlikujejo in sicer glede na način (modus operandi¹⁶), kako kaznivo dejanje izvedejo ter na sam interes, ki jih vodi v to dejanje in ni nujno, da so tatovi kulturnih dobrin specialisti. Storilce tovrstnih kaznivih dejanj bi lahko razdelili v več kategorij:

- storilci kaznivih dejanj, ki dejanja izvršujejo po naročilu. Med njimi so predvsem razni povratniki. Objekt, ki je predmet napada, zelo dobro preučijo ali pa ga poznajo, prav tako pa poznajo tudi predmet kaznivega dejanja in se zavedajo njegove vrednosti. Predmet kaznivega dejanja takoj prenesejo kupcu oz. naročniku. Takšni predmeti so kasneje najdeni pri raznih zbirateljih.
- Storilci vseh klasičnih oblik kaznivih dejanj odtujevanja umetnin. Ti storilci dejanj ne izvršujejo po naročilu, niti niso kako drugače povezani z oškodovancem, prekupčevalci ali kupci. Predmete prodajajo po znatno nižjih cenah. V to kategorijo spadajo tudi odvisniki različnih drog, ki vidijo priložnost na lažje dostopnih sakralnih umetniških predmetih, da s preprodajo financirajo svojo odvisnost.
- Zbiralci, ki ponavadi ne izbirajo sredstev, da bi se dokopali do željene umetnine. Ponavadi so ti zbiralci tudi naročniki in izvirajo iz premožnejših slojev družbe. Pri tem jim nista pomembna cena in način, kako priti do umetnine, pomembno je le, da jo imajo v svoji zbirki.
- Osebe z uglednimi poklici, kot so restavratorji, licitatorji¹⁷ pri avkcijskih hišah, umetnostni zgodovinarji, ki zapustijo etična načela, ki veljajo za njihov poklic, saj jih žene predvsem želja po dobičku.
- Specialisti so tisti (prekupčevalci, posredniki), ki tatovom naročajo, katere predmete naj ukradejo.
- »Svaštariji« so storilci, ki izkoristijo priložnost in ukradejo kulturno dobrino, ker vedo, da je zanjo na črnem trgu veliko povpraševanje. Ti storilci predmet najprej skrijejo, nato pa ga ponujajo v prodajo, (na črnem trgu, sejnih, redkeje preko oglasov).
- Prekupčevalci poznajo vrednost kulturnih dobrin, njihova nahajališča, slabosti v sistemu varovanja, načine, kako jih nepoškodovane odstraniti iz obstoječih nahajališč, prepeljati na varno mesto in ustrezno hraniti. Pogosto gre za storilce, ki so si znanje pridobili med (neuspešnim) študijem umetnostne zgodovine, arheologije in likovne umetnosti.
- Posredniki, ki predstavljajo vezni člen do naročnika ali direktno do zbiralca takšnih predmetov.

Z izvrševanjem tovrstnih kaznivih dejanj pa se ukvarjajo tudi organizirane združbe in teroristične skupine, ki imajo v svoji sredini tudi dobre poznavalce umetnosti (Kursar Trček, 2002; Dvoršek, 2003).

Na podlagi zbranega gradiva ugotavljam, da se motivi in indici za storitev kaznivih dejanj med seboj prepletajo oziroma so tesno povezani. Različni so nagibi, lahko gre za zbiranje umetnin, za čim večji zaslužek, za dokazovanje, da nekatere ustanove, ki hranijo umetnine, nimajo ustreznega varovanja, obstaja pa še več drugih motivov in indicev, ki jih predstavljam v naslednjem podpoglavju.

¹⁶ Latinsko - način ravnanja, postopek - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

¹⁷ Dražbeniki - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

Indici za storitev kaznivih dejanj zoper umetnine

Pri kriminaliteti zoper umetnine so pomembni predvsem trije faktorji, in sicer ukrasti umetnine, ki so primerne za odtujitev, odsotnost zadostnega varovanja in prisotnost oseb, ki so pripravljene umetnine odtujiti. V terminologiji bi te značilnosti lahko imenovali kot primernost »tarče«, varnost in motiviranost storilca.

Primernost umetnine za odtujitev pomeni tudi njena vrednost in možnost prodaje, nadalje lokacija, na kateri se nahaja umetnina (ali se umetnina nahaja v muzeju, zavarovana z alarmnimi napravami ali se nahaja v hiši) ter na kakšen način je umetnina zavarovana.

Ko govorimo o motivu kot indicu storilcev kaznivih dejanj zoper umetnine, ugotovimo, da osebe, ki so pripravljene storiti kaznivo dejanje zoper umetnine vodijo različni motivi. Lahko pa rečemo, da imamo zelo malo raziskav na to temo, saj kazniva dejanja zoper umetnine največkrat ostanejo neraziskana. Poznavalci pravijo, da je le 10 % kaznivih dejanj zoper umetnine raziskanih, čeprav je pri zelo znanih delih ta raziskanost skoraj 50 %. Najbolj pogost motiv storilcev je denaren, zaslužek je bolj pomemben od koristi.

Eden izmed glavnih motivov je zbirateljstvo. Ljubitelji umetnine igrajo vlogo naročnikov, ponekod tudi organizatorjev. Samo izvršitev prepustijo drugi osebi, osebam ali celo skupinam. Nekateri takšni zbiratelji tudi ne izbirajo sredstev, da bi se dokopali do zelene umetnine. Pripravljene so odšteti velike vsote denarja, le da pridejo do umetnine. V to jih tudi žene dejstvo, da umetnine dolgo ni bilo na tržišču, veliko povpraševanje za njo ali da je bila v predhodni posesti uglednih osebnosti. Na drugi strani pa so zbiratelji, ki niso naročniki. Storilci kaznivih dejanj zoper umetnine točno vedo, kaj kateremu bogatemu zbiralcu ponuditi, ker vsekakor vsak ne zbira vse. Storilci se pri tem poslužujejo tudi raznih zvijač, ker vedo, da so takšni bogati zbiratelji pripravljene odšteti velike vsote denarja, da dopolnijo svojo zbirko.

Pri določenih storilcih lahko najdemo motiv tudi v želji dokazovanja, da objekti, kjer se hranijo ali so razstavljene umetnine, pa naj bodo to muzeji, galerije in drugi objekti, niso ustrezno varovani.

Pri ponarejanju lahko vidimo glavni motiv v dobičku, pa tudi izziv ponarejevalca, da bi na tržišče podtaknil kopijo ali ponaredek. Zaveda se, da je pri dobrem ponaredku težko ugotoviti njegovo pristnost oziroma izvirnost. Pri tem sta pomembni dve vprašanji, in sicer, kako težko je izdelati ponaredek, da bo ostal neodkrit, in koliko denarja lahko ponarejevalec zasluži s ponaredkom. Zelo prikrit motiv je vsekakor investiranje v umetnine. Razni kriminalci se pod krinko investicij v umetnine predstavljajo kot kulturne osebe s smislom za umetnost ter tako poskušajo prikriti svojo kriminalno dejavnost.

Nadalje ne smemo spregledati, da je financiranje drugih oblik kriminalitete lahko izredno dober motiv. Posamezna umetnina lahko tako služi za financiranje preprodaje prepovedanih drog, lahko je predmet izsiljevanja ali plačilo kakšnih drugih kriminalnih uslug. Poznani so tudi patriotski¹⁸ motivi, ker se veliko število umetnin nahaja povsem drugje, kot so nastale.

Pri raznih terorističnih skupinah ali organiziranih združbah so poznani politični motivi, kjer je umetnina predmet izsiljevanja za izpustitev teroristov ali pa tudi političnih zapornikov. Razna poškodovanja in uničenja umetnin najpogosteje kažejo na socialne motive, za vandalizem pa je razlog lahko protest proti družbenemu redu, religiji in še čemu (<http://www.criminalprofiling.ch/articles.htm> in www.fpvv.uni-mb.si/old/slo/stu/predmeti/00007).

Za lažjo predstavitev splošnih in posebnih indicov pri kaznivih dejanjih, povezanih z umetninami, so le-ti ponazorjeni v tabeli.

SPLOŠNI INDICI	POSEBNI INDICI
Motiv	Kje se giblje
Značaj	Kaj kupuje
Navzočnost na kraju dejanja	Zadrževanje na določenih krajih
Statusni simbol	S kom se družijo
Sprememba življenjskega sloga	Zanimanje za določene zvrsti in predmete
Psihične posledice kaznivega dejanja	Povpraševanje
	Ponujanje določenih predmetov
	Stil oblačenja
	Obnašanje

Z izsledki tabele lahko ugotovimo, da se splošni indici in posebni indici, ki so značilni za kazniva dejanja, povezana z umetninami, razlikujejo. Splošni indici so značilni za vsa kazniva dejanja ne glede na vrsto ukradenih predmetov, posebni indici pa nam kažejo na določeno vrsto kaznivih dejanj. Nekdo, ki se nenadoma začne gibati v krogih ljudi, ki se ukvarjajo z umetninami, kupuje ali se prične zanimati za umetnine, nenadoma ponuja določene predmete, lahko prične zbujati določene sume. Ugotovimo pa lahko, da obstaja povezava med splošnimi in posebnimi indici, saj so medsebojno pogojeni.

¹⁸ Domoljuben, rodoljuben (ljubezen do domovine) - Slovar tujk (Verbinc, 1997).

PREISKOVANJE KAZNIVIH DEJANJ ZOPER UMETNINE

Preiskovanje kaznivih dejanj zoper umetnine je ponavadi zelo dolgotrajen proces. Določena ukradena umetnina lahko s trga umetnin izgine za več let ter se pojavi šele kasneje ponavadi kje drugje. Iz tega lahko ugotovimo, da je sodelovanje s pravnimi inštituti na mednarodni ravni izredno pomembno, ker gre velikokrat za mednarodno obliko organizirane kriminalitete. Pri tem pa ne gre spregledati tudi dejstva, da se preiskovalci na področju tovrstne kriminalitete velikokrat srečujejo z zelo inteligentnimi storilci, ki so oboroženi s specifičnim znanjem s področja umetnosti. Zaradi vseh teh dejavnikov je vračanje umetnine lastnikom izredno počasno. Preiskovalci morajo pri tem določiti glavne smernice preiskave, pri tem pa upoštevati vse značilnosti kaznivih dejanj zoper umetnine.

Preiskavo s področja tovrstne kriminalitete pa lahko razdelimo na več faz:

- zaznava kaznivega dejanja,
- zbiranje informacij o kaznivem dejanju, indicij,
- odkrivanje motivov, storilcev ter način storitve,
- izdelava načrta preiskave in
- končni cilj (epilog na sodišču, pri tatvinah vračanje umetnine lastniku).

Pri preiskavi pa si morajo preiskovalci pomagati z različnimi viri. Za preiskovalca je izredno pomemben slikovni material umetnine, naslov umetnine, razni posegi na njej (poškodbe, restavratorski posegi), tip objekta ter sam opis umetnine. Drugi podatki, kot so tehnike, kdaj je umetnina nastala, avtor, spremljajoča dokumentacija in drugi, niso za preiskovalca tako pomembni. Takšni podatki so bolj pomembni za umetniško skupnost.

V Republiki Sloveniji obstaja določen problem, na katerega naletimo pri raziskovanju kaznivih dejanj, povezanih z umetninami, saj policija nima preiskovalcev, ki bi bili strokovnjaki na področju umetnin in istočasno strokovnjaki na področju policijskega preiskovanja kaznivih dejanj. Premalo je tudi izobraževanj na področju poznavanja specifične tovrstne problematike in specifične pri odkrivanju ukradenih umetnin kot tudi prepoznavanja umetnin.

Odkrivanje kaznivih dejanj, povezanih z umetninami, in zavarovanje kraja

Kaznivo dejanje s področja kriminalitete zoper umetnine ponavadi prvi odkrijejo oškodovanci, upravitelji (duhovniki, kustosi, strokovni delavci, zaposleni v depojih, restavratorskih delavnicah, zasebni zbiratelji), ki dejanje nato naznanijo. Ker gre pri tovrstni kriminaliteti običajno za hujša kazniva dejanja (glede na vrednost), je potrebo hitro in organizirano ukrepanje. Nujno je takoj oditi na kraj storitve kaznivega dejanja in ga zavarovati enako kot pri običajnih kaznivih dejanjih. Prav tako je potrebno ob prihodu zagotoviti, da ne bi prišlo do uničenja sledov kaznivega dejanja. Na samem kraju je potrebno presoditi, kolikšne so razsežnosti kaznivega dejanja, teža dejanja, velikost in položaj objekta, kjer je bilo dejanje storjeno, in ali je za zavarovanje objekta potrebno večje število delavcev. Predvsem je pomembno na kraj storitve kaznivega dejanja preprečiti dostop raznim nepoklicanim osebam in radovednežem.

Ob prijavi skušamo dobiti odgovore na naslednja vprašanja:

- kdaj naj bi domnevno prišlo do tatvine (vloma);
- ali je predmet na seznamu kulturne dediščine, ali je popisan in fotografiran - če ni, je potrebno dobiti čim bolj natančen opis predmeta, ki zajema podatke o avtorju, nazivu dela, času nastanka, upodobljenem motivu, materialu in tehniki izdelave, dimenzijah, restavratorskih posegih, označbah na umetnini (signatura, pečat) in poškodbah. Priporočljivo je, da prijavitelj izdelava skico predmeta;
- kakšna je vrednost predmeta;
- kdo je poznal natančnejšo vrednost predmeta (restavrator, bivši lastnik, posrednik);
- kakšna je bila vrednost ostalih predmetov (je storilec vzel le najvrednejši predmet);
- se je kdo pred tem zanimal za omenjen predmet (si ga je posebej podrobno ogledoval, se je zanimal za avtorstvo, starost in njegov izvor), ali ga je želel kupiti, odkupiti;
- so bila v zadnjem času na objektu, prostoru, v katerem se je predmet nahajal, ali na predmetu opravljena kakšna dela (obnovitvena, cenitev, uokvirjanje), je bil predmet morda kje razstavljen;
- ga je lastnik morda želel prodati preko oglasa, galerije ali posrednika;
- je bil morda tehnično varovan in ali je bil v času tatvine vključen morebitni alarm;
- je opazil pred tatvino kakšne posebnosti (obiskovalce, ki so zašli izven razstavnih prostorov), je bil morda pred tatvino večkrat sprožen alarm, je bilo v bližini osamljene cerkve parkirano neznano vozilo, se je nenadoma na vratih prostora, kjer se je nahajal predmet, pokvarila ključavnica;
- kakšno okoliščino, ki je lahko olajšala tatvino in jo je storilec izkoristil (nenadna prekinitev električnega toka, okvara alarma, nenadna odsotnost varnostnika, oskrbnika, zastoj pri transportu predmeta, urejanju carinske formalnosti, izjemno veliko število obiskovalcev, kopalcev ali potapljačev);
- kdo je vedel za omenjene okoliščine;
- je bil predmet zavarovan za primer tatvine;
- je oškodovanec pripravljen ponuditi nagrado za informacijo, ki bi pripeljala do odkritja odtujenega predmeta (Dvoršek, 2003).

S spremljanjem te problematike skozi daljše časovno obdobje lahko ugotovimo, da se spreminja miselnost ljudi, prav tako pa njihovo zavedanje, saj lahko opazimo, da ima vedno več zbirateljev in lastnikov umetnin, tako zasebnih kot javnih, umetnine fotografirane in popisane. Prav tako imajo umetnine boljše zavarovane. Težave pa se še vedno opazijo pri raznih sakralnih predmetih, kjer nekateri sakralni objekti niso dovolj zavarovani. Pri tem mislim predvsem na razne kapelice, ki se nahajajo na osamljenih mestih, in cerkve. Prav tako pa je pomanjkljiva tudi evidenca teh predmetov, njihov opis, fotografije pa so zelo redke.

Ogled kraja kaznivega dejanja, povezanega z umetninami

Ogled je metodičen in temeljit pregled kraja kaznivega dejanja, kjer se je odvijal kriminalni dogodek, da se ugotovi, ali je bilo kaznivo dejanje res storjeno, na kakšen način, kakšno sredstvo je bilo uporabljeno, kdo bi prišel v poštev kot storilec in ali gre za preiskovalno dejanje, ki spada v pristojnost preiskovalnega sodnika. Vselej ko ugotovimo, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, moramo imeti pred seboj dejstvo, da so na kraju storitve nastale določene posledice, ki jih je s svojim dejanjem povzročil storilec. Torej na kraju storitve kaznivega dejanja iščemo podpis storilca sledove, ki jih je puščal. Storilci, pa naj gre za kazniva dejanja tatvin, velikih tatvin (vlomi, vdori) ali poškodovanja, puščajo razne sledove orodij, naprav, rok, nog, dlak in še česa. Ti sledovi, pa naj bodo to vidni ali nevidni, nam služijo kot izhodišče za uspešno realizacijo posameznega primera. Ogled kraja kaznivega dejanja je neponovljivo dejanje in nas vodi k uspešnemu raziskovanju.

Pri tem pa moramo ugotoviti naslednje elemente:

- ali je bilo kaznivo dejanje res storjeno;
- ugotoviti vrsto kaznivega dejanja;
- čas, kraj in način storitve;
- ugotoviti vrsto in višino škode, posledice, kakšni predmeti so bili odtujeni ali poškodovani in dobiti njihov opis;
- ugotoviti, kdo bi lahko prišel v poštev kot storilec ali kdo je storilec;
- ugotoviti še druge okoliščine, dokaze in dejstva (fiksiranje sledov, preverjanje zbranih obvestil, pojasnjevanje sledov).

Pri vsakem ogledu kraja kaznivega dejanja moramo k delu pristopiti organizirano, strokovno in sistematično (Dvoršek, 2003).

Naloge lahko razdelimo na tri dele:

- prvi del obsega odkrivanje, zbiranje, fiksiranje in dokumentiranje sledov in predmetov,
- drugi del zajema preučevanje okoliščin, ki so nastale, in ali so v zvezi s kaznivim dejanjem,
- tretji del pa zajema ukrepe za izsleditev storilca ali storilcev in določanje kroga sumljivih oseb.

V klasičnem smislu pa vse ukrepe in opravila ogleda delimo v dve fazi: v statični in dinamični del ogleda, kakor velja tudi za vsa druga kazniva dejanja.

Pri statičnem delu ogleda je osnovno pravilo, da na kraju kaznivega dejanja ničesar ne prijemamo, premikamo oz. pustimo stanje, kot je bilo ugotovljeno ob odkritju kaznivega dejanja.

V tem delu opravimo:

- fotografiranje od situacijskih posnetkov do približevanja kraju in fotografiranja posameznih detajlov (kraj kaznivega dejanja tudi posnamemo z video kamero),
- preučevanje videza kraja kaznivega dejanja in
- zbiranje prvih obvestil.

S fotografiranjem dosežemo natančen prikaz dejanskega stanja na kraju storitve in nam olajšuje dokumentiranje posameznih okoliščin. Še lažje to dosežemo, če vzporedno s fotografiranjem uporabljamo še video kamero. Na takšen način bomo tudi lažje preučili videz kraja kaznivega dejanja ter na posnetke ujeli osebe, ki bi lahko kar koli povedale o tem kaznivem dejanju. Pri kaznivih dejanjih večjih razsežnosti je tudi pomembno, da si kraj dejanja skiciramo. Takšna skica nam lahko dopolnjuje posnetke.

S preučevanjem videza kraja kaznivega dejanja poskušamo ugotoviti smeri prihoda in odhoda storilca kaznivega dejanja, čas zadrževanja, kje se je gibal oz. koliko storilcev je bilo. Na podlagi poti, kjer se je storilec gibal, lahko najdemo sledi, pri tem pa je tudi pomembno, da se policisti, ki so kraj dejanja zavarovali, gibljejo le po eni poti, da ne uničijo vseh storilčevih sledi. Čas zadrževanja storilca ali storilcev nam služi za ugotavljanje alibija osumljencev. Zelo važno je tudi, da ugotovimo, kakšne so bile vremenske razmere ob storitvi kaznivega dejanja. Po načinu storitve kaznivega dejanja že poskušamo zožiti krog osumljencev storilcev kaznivega dejanja. Poskušamo tudi ugotoviti kraj, od koder bi se dejanje morebiti lahko videlo ali slišalo, motiv storitve in kdo bi lahko prišel v poštev kot storilec.

V samem statičnem delu je izredno pomembno prvo zbiranjem obvestil na kraju dejanja. Ponavadi se med samim ogledom ali pa neposredno po storitvi kaznivega dejanja zbere veliko število ljudi, med katerimi pa je lahko tudi storilec. Zato je pomembno, da se razgovor opravi s čim večjim številom oseb, ki bi o dejanju lahko kaj povedale, ter da se ugotovi istovetnost oseb, zalotenih na kraju ali v bližini kraja storitve kaznivega dejanja. V takšnih primerih si lahko pomagamo tudi na ta način, da skupaj s krajem dejanja fotografiramo in posnamemo tudi osebe, ki se zadržujejo ob

kraju kaznivega dejanja. Tako bomo lahko s preučevanjem posnetkov ugotovili, kdo vse je bil prisoten ob ogledu ali neposredno po dejanju, s kom vse je bil opravljen razgovor ter še druge okoliščine (Dvoršek, 2003).

Pri prvih razgovorih oz. zbiranjih obvestil je pomembno, da smo z ljudmi korektni, da delo opravljamo strokovno, da o samem dejanju ne dajemo komentarjev, saj si na podlagi le-teh lahko ljudje izoblikujejo svojo zgodbo, ki se nato lahko hitro razširi in oteži preiskavo. Pomembno je, da tudi prisluhnemo izjavam in komentarjem občanov, ki vedo kaj povedati o kaznivem dejanju. Pri tem ne delamo selekcije med prvimi zbranimi obvestili, ker marsikateri podatek, ki se na začetku zdi nesmiseln, kasneje veliko pripomore k sami raziskavi kaznivega dejanja in odkritju storilca. Pri izjavah oškodovanca moramo biti izredno previdni, ker je ta ponavadi še vedno pod vplivom storjenega kaznivega dejanja.

Pri informativnih razgovorih je pomembno, da ugotovimo, kdo je prvi odkril in ugotovil, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, kaj je bilo odtujeno, zamenjano, poškodovano, morebiten osebni opis osebe, ki je bila neposredno pred storitvijo na kraju kaznivega dejanja, morebitni podatki o osebah, ki so se že pred tem zanimale za predmet kaznivega dejanja ali pa so bile že večkrat opažene v objektu ali ob njem in njihov opis, ter druge okoliščine.

V dinamični fazi ogleda pa se proučujejo vse okoliščine od najmanjše podrobnosti do obdelave vsake najdene sledi. Sedaj tudi pričnemo s spreminjanjem kraja kaznivega dejanja zaradi iskanja in zavarovanja sledov. Kot smo že omenili, iščemo vidne in nevidne sledi, ki jih je storilec pustil na kraju storitve kaznivega dejanja, ker idealnega kaznivega dejanja brez sledov ni. V tej fazi se moramo večkrat postaviti v vlogo storilca, da ugotovimo, kako je prišel do določenih zavarovanih predmetov oz. kako je moral premagovati ovire. Če to lahko ugotovimo oz. če se lahko poistovetimo s storilcem, potem je velika verjetnost, da bomo na tej poti našli sledi, ki jih je storilec puščal za seboj. Ponavadi storilci na poti premagovanja ovir za seboj pustijo veliko sledov. Res pa je, da je del teh sledi neuporabnih za identifikacijo, lahko pa nam pomagajo razložiti druga dejstva.

Na podlagi najdenih sledov pa zagotovo lahko ugotovimo:

- po kateri poti je storilec prišel in po kateri poti zapustil kraj kaznivega dejanja;
- kakšna sredstva je uporabljal za premagovanje ovir (orodja, zaščitna sredstva);
- katere prostore je pregledal, katerih predmetov se je dotikal in katere je premikal;
- ugotovimo, katere predmete je storilec odnesel in jih evidentiramo.

Na tej poti označimo najdene sledi, jih fotografsko ali video dokumentiramo in zavarujemo. Iz tako pridobljenih podatkov že lahko odgovorimo na določena vprašanja, in sicer:

- čas storitve kaznivega dejanja (na podlagi razgovora z oškodovancem, prijaviteljem, pričami in s samim ogledom);
- sam način storitve, ali se je moral storilec za izvršitev kaznivega dejanja predhodno pripraviti, ali je moral izbirati čas in objekt napada (objekt na samotnem kraju, slabo zavarovan objekt, dolgotrajen poseg pri izvršitvi kaznivega dejanja oz. prihoda in odhoda s kraja kaznivega dejanja);
- število storilcev (ugotavljamo po količini odtujenih predmetov, sledovih obuval, sledovih vozil itd.);
- poznavanje razmer v objektu (če je storilec odpiral le določene prostore, odtujil le določene predmete);
- storilčeve telesne in duševne lastnosti, kot so plezanje skozi odprtine, dvigovanje in odnašanje težkih predmetov, uporabljanje posebne tehnike pri vlamljanju, poznavanje posameznih predmetov in njihove vrednosti (Dvoršek, 2003).

Pri ogledih kraja kaznivega dejanja, povezanega z umetninami, lahko ugotovimo, da je to temeljno dejanje, s katerim najdemo povezavo med storilcem in »žrtvijo«. Predvsem je pomembno, da se preiskovalci ne osredotočijo le na ožji kraj dejanja temveč tudi na širšo okolico, to pa pomeni, da je potrebno zavarovati dovolj široko območje. Z ogledom kraja kaznivega dejanja se namreč pridobi veliko pomembnih informacij, ki pomagajo pri preiskovanju kaznivih dejanj, povezanih z umetninami, zato je tako pomembno, da je preiskovalec strokovnjak tako na področju policijskega dela kot tudi na področju poznavanja umetnin. Takih strokovnjakov pa v Republiki Sloveniji primanjkuje, zato bo potrebno osebe, ki se s tem ukvarjajo, dodatno izobraziti na področju policijskega preiskovanja kaznivih dejanj.

Zbiranje obvestil

Zbiranje informacij - obvestil o kaznivih dejanjih ter zbiranje informacij - obvestil o umetninah sta procesa, ki se med seboj pogojujeta in potekata istočasno. Obstajajo nekatera pravila in napotki, kot to, da je potrebno temeljito izprašati prvega očitca, potrebno je zbiranje podatkov o okoliščinah, ki so povezane z dejanjem, motivu, očitcah in drugih pomembnih okoliščinah.

Pri zbiranju obvestil v zvezi s kaznivimi dejanji, povezanimi z umetninami, je potrebno oceniti, ali gre za tatvino, ki jo je izvršil nespecializiran tat, v tem primeru se je koristno povezati z informatorji iz kriminalnega podzemlja. Kadar pa način tatvine in vrednost ukradenega predmeta kažeta na organiziranost tatov, se tudi nadaljnje zbiranje obvestil v določeni meri razlikuje od preiskovanja drugih tatvin (Dvoršek, 2003).

Informacije o kaznivih dejanjih zoper umetnine

Možni vir informacij pri tatvinah umetnin predstavljajo razni trgovci z umetninami, galeristi, muzealci, zbiratelji, avkcijske hiše pa tudi individualne osebe. Da se prepreči prodaja ukradene umetnine, so potrebne hitre in enotne informacije. Tako lahko policija organizira mrežo trgovcev z umetninami, galeristov, avkcionarjev, ki seveda pomagajo pri preiskavi. Za odkrivanje ponaredkov je potrebno specifično znanje, ki ga pa imajo le strokovnjaki, kot so restavratorji, umetnostni zgodovinarji, kustosi in drugi, ki se ukvarjajo z umetninami. Torej dovolj zanesljive podatke lahko pričakujemo le od umetniške skupnosti. Ko naletimo na podatek, da je določena umetnina vir izsiljevanja, pa so nam v pomoč lahko ključni informatorji »iz podzemlja«, ki so povezani z drugimi oblikami kriminalitete. Tuje policije se pogosto poslužujejo tudi tajnega policijskega delovanja – undercover work¹⁹, nekatere policije v svetu pa imajo tudi posebne oddelke, ki se ukvarjajo samo z raziskovanjem tatvin umetnin.

O ukradenih umetninah na njihove zahteve nacionalne biroje obvešča Interpol. Od leta 1994 ima nacionalni biro Interpola v Ljubljani dostop do Interpolove baze podatkov. Nadalje imajo preiskovalci možnost dostopa do informacij, kjer so na domačih straneh Registra izgubljenih umetniških del ali Sveta za preprečevanje kraje umetnin na voljo informacije o izginulih umetninah. Informacije lahko posredujejo tudi carina in mejna policija, v primerih, ko naletijo na tihotapljenje umetnin.

Dokazni material so lahko tudi dokumenti, kot so lažni računi, certifikati²⁰, navidezne pogodbe. Lahko pa so to povsem stvarni dokazi v obliki predmetov, od ukradenih umetnin do ponaredkov, zaplenjenih umetnin, poškodb v primerih vandalizma, ki pa morajo biti ustrezno zavarovani.

Informacije o umetninah

Same informacije o umetninah je mogoče pridobiti na podlagi najrazličnejše strokovne literature s področja umetnosti, katalogov razstav, stalnih zbirk, popisov muzejskih zbirk²¹, starinarnic, sejmov starin in umetnin, razgovorov z umetnostnimi strokovnjaki, umetniki, raznih baz podatkov, ki prikazujejo kompletne zbirke galerij, strani na internetu, kjer umetniki in likovni teoretiki odgovarjajo na konkretna vprašanja, ki jih postavljajo obiskovalci njihovih domačih strani, kjer opisujejo načine slikanja in tehnik. Kot zelo pomemben vir informacij je potrebno omeniti kataloge stalnih zbirk, kataloge večjih zbirk, tematskih razstav, prodajne kataloge, specialne kataloge določenih likovnih obdobj, popolne kataloge, ki zajemajo razstavno zbirko in deponirane eksponate, avkcijske kataloge itd. Podatki iz teh katalogov so nam lahko ključni vir pri preiskavi.

Kadar gre za izginotje ali krajo umetnin ali predmetov kulturne dediščine, obstajajo meje med državami, zato tovrstna kriminaliteta predstavlja mednarodni problem, pri tem pa je pomembno sodelovanje mednarodnih in meddržavnih ustanov kot tudi mednarodnih organizacij policije, ki podatke posredujejo drugim državam in s tem pripomorejo, da se ne izgubi sled za ukradenimi umetninami. Pri posredovanju podatkov in sodelovanju z drugimi državami in policijami sta pomembni dve organizaciji, ki sta predstavljeni v naslednjih poglavjih, to sta Interpol in Europol.

ZAKLJUČEK

V razvitih zahodnoevropskih državah se na področju kriminalitete umetnin bojujejo posebej izurjeni preiskovalci oz. skupine preiskovalcev. Znanje teh posameznikov oz. skupin dopolnjuje dobro poznavanje domačega umetniškega trga, trendov na svetovnem umetniškem trgu, povpraševanja in ponudbe, umetniškega prava, zakonskih ureditev in standardov, mednarodnih pogodb, osnov umetnosti, zgodovinskih obdobj ter sposobnost, kako navezati stike z umetnostnimi zgodovinarji, kustosi, licitatorji na umetniških avkcijah, starinarji, restavratorji, arheologi in drugimi, predvsem pa, kako razumeti pomen kulturne dediščine naroda ter pojmovati umetnine kot kulturne in duhovne vrednote, seveda poleg njihove tržne vrednosti.

Delovanje teh preiskovalcev obsega več nalog, in sicer:

- odkrivanje kaznivih dejanj, njihovo analiziranje in reševanje,
- izgradnja podatkovne baze o izgubljenih, ukradenih, ponarejenih, namerno poškodovanih in drugih umetninah,
- izgradnja fotografske podatkovne baze,
- organiziranje mreže za dotok informacij iz umetniške skupnosti,
- poznavanje umetniškega trga,
- preventivna vloga, obveščanje javnosti, umetnostnih strokovnjakov,
- odprti telefon za sporočanje informacij.

Najnovejši primeri, ki se dogajajo v zadnjem času po svetu, ko na različnih koncih divjajo vojne, kažejo na to, da kljub osveščenosti današnje civilizacije, ki jo imamo za zelo razvito, še vedno prihaja do barbarskega uničevanja in ropanja umetnin in s tem posredno za uničevanje narodove zgodovine. Iz iraškega muzeja v Bagdadu, ki je nacionalni

¹⁹ Tajno, skrivno delovanje - Veliki angleško slovenski slovar (Grad, Škerlj, Vitorovič, 1978).

²⁰ Izkaz, potrdilo, pismeno spričevalo - Slovar tujk (Verbinc 1997).

²¹ Muzeji vodijo o svojih eksponatih dokumentacijo in registre z natančno določenim obrazcem (UL RS 10/82). Podobno velja za galerije in nekatere zbirne centre.

arheološki muzej, v katerem hranijo ostanke 10.000 letne civilizacije, je bilo v času vojne ukradenih veliko ostankov kulturne dediščine, zato je ICOM²² v okviru Unesca izdal zloženko z naslovom »Emergency red list of Iraqi antiquities at risk«²³, s katero skušajo preprečiti, da bi se ti dokazi naše davne preteklosti izgubili v neznano.

LITERATURA

1. Avsec, S., (1991). Bubble jet. Življenje in tehnika, (december 1991), 22 – 25.
2. Conklin, E. J., (1994). Art crime. West port. Main, USA.
3. Downing, F., (2003). Forging Ahead, Trace, 175, 16-18.
4. Dvoršek, A., (2003), Kriminalistična metodika, Ljubljana, Ministrstvo za notranje zadeve, Visoka policijsko - varnostna šola.
5. Flescher, S., (2004/05). Anatomy of an art fraud. IFAR Journal vol. 7, Nos. 3&4, str. 12-18.
6. Freemantle, B., (1996). Hobotnica Evropa v primežu organiziranega kriminala, Co Libri, Ljubljana.
7. ICOM., (2003). Emergency red list of Iraqi antiquities at risk. Unesco.
8. Kaiser, C., (2001). Zločini zoper kulturo. Glasnik Unesco, december 2001, 38-39.
9. Kolar Osvald, D., (2002). Kazniva dejanja povezana z umetninami in kulturnimi dobrinami v RS in delo policije na tem področju (Zbornik predavanj). 24. oktober 2004, Ljubljana, Visoka policijska – varnostna šola.
10. Kursar Trček, A., (2003), Preiskovanje kaznivih dejanj zoper umetnine Varstvoslovje, let. 5 št. 1, Ministrstvo za notranje zadeve RS, Visoka policijsko-varnostna šola, Ljubljana, 37 – 48.
11. Kursar Trček, A., (2002). Vrste kaznivih dejanj zoper umetnine. 3. Slovenski dnevi varstvoslovja, Visoka policijsko varnostna šola, Ljubljana, 1 – 12.
12. Mc Leave, H., (2003), Rogues in the gallery, The modern Plague of art, Thefts by Hugh Mc Leave, Boson Books, USA.
13. Mole, V., (1941), Umetnost njeno obličje in izraz. Slovenska Matica, Ljubljana.
14. Petrič, M., (2000). Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine. Vestnik št. XVII, Ljubljana.
15. Petrič, M., (2002). Kulturna dediščina (Zbornih predavanj). 24. oktober 2004, Ljubljana, Visoka policijska – varnostna šola.
16. Slovar slovenskega knjižnega jezika (1998), DZS, Ljubljana.
17. Trampuš, M., (1996). Avtorsko pravo in likovna umetnost. ČZ Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana.
18. Verbinc, F., (1997). Slovar tujk – Cankarjeva založba, Ljubljana.
19. Zakon o varstvu kulturne dediščine, (1999). Ur. list RS, št. 7.

Internetni viri

1. Art Loss Register (<http://www.artloss.cm/main.htm>) (27. 11. 2006).
2. Članki s področja profiliranja storilcev in kaznivih dejanj, spletna stran <http://www.criminalprofiling.ch/articles.htm> (27. 11. 2006).
3. Indicialna metoda odkrivanja kaznivih dejanj, spletna stran www.fpvv.uni-mb.si/old/slo/stu/predmeti/00007 (27. 11. 2006).

O AVTORJU

Doc. dr. **Bojan Dobovšek**, vodja katedre za kriminalistiko, kriminologijo in kazensko pravo, Fakulteta za Varnostne vede, Univerza v Mariboru; član ARCA

²² International council of museums - Mednarodni svet muzejev.

²³ Rdeča lista iraških antikvit - Veliki angleško - slovenski slovar (Grad, Škerlj, Vitorovič, 1978).